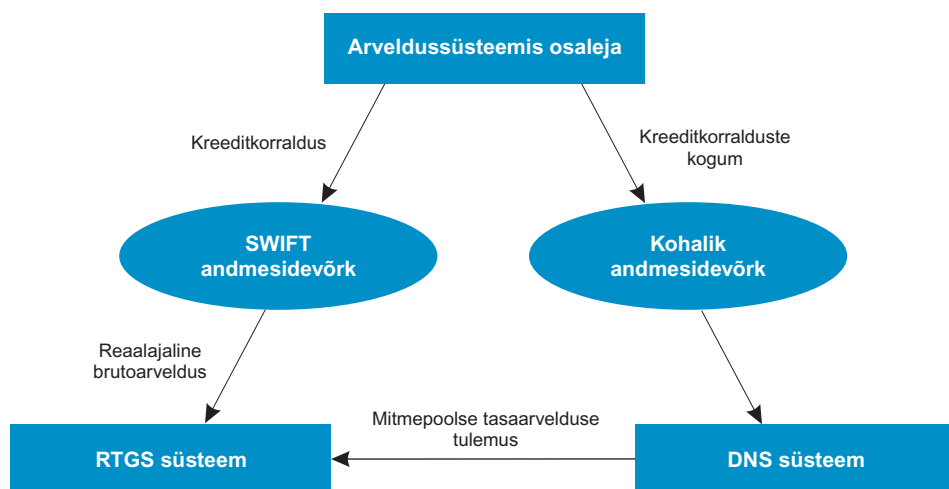

UUE PANKADEVAHELISTE MAKSETE ARVELDUSSÜSTEEMI ESIMENE TÖÖAASTA

Kadri Martin

21. jaanuaril 2002 käivitas Eesti Pank uue, rahvusvahelistele nõuetele vastava pankadevaheliste maksete arveldussüsteemi. Erinevalt varasemast arveldussüsteemist koosneb uus süsteem kahest alamsüsteemist – reaalaajalisest bruto- ja tähtajalisest netoarveldussüsteemist. Reaalaajaline brutoarveldussüsteem (RTGS süsteem¹) on loodud suurmaksete (üle 15 mln krooni) ja kiireloomuliste maksete arveldamiseks. Tähtajaline netoarveldussüsteem (DNS süsteem²) on mõeldud aga jaemaksete arveldamiseks.

RTGS süsteemis arveldatakse makseid reaalaajas, mis tähendab, et raha jõuab saajani mõnikümmend minutit pärast makse algatamist. DNS süsteemis edastatakse maksekorraldused raha saaja pangale aga kolm korda päevas (kell 11.00, 14.00 ja 16.00) ning DNS süsteemis maksete mitmepoolse tasaarvelduse tulemusena tekkinud rahalised nõuded ja kohustused arveldatakse üks kord päevas, kell 16.15, RTGS süsteemis (vt joonis 1).

Joonis 1. Eestis toimiva pankadevaheliste maksete arveldussüsteemi struktuur

¹ Lühend RTGS tuleneb ingliskeelsest sõnaühendist *Real Time Gross Settlement*.

² Lühend DNS tuleneb ingliskeelsest sõnaühendist *Designated Net Settlement*.

■ Arveldatavad maksed ■

RTGS süsteemis arveldatakse pankadevahelistest ja pangaklientide krediidikorraldustest, pankade tehingutest Eesti Pangaga ning netosüsteemide netopositsioonidest tulenevaid maksed üksikult, maksete kaupa. Tehingud Eesti Pangaga hõlmavad valuuta-, sularaha- ja tagatistehinguid. Lisaks DNS süsteemile ja pankadele on RTGS süsteemi liikmeteks veel Eesti Väärtpaberikeskus (EVK) ja Tallinna Börs. Üks kord päevas arveldatakse RTGS süsteemis DNS süsteemist edastatavad jaemaksete netonõuded ja -kohustused ning EVKst edastatavad börsitehingute ja börsiväliste tehingute netonõuded ja -kohustused. Netosüsteemide tehingutest tulenevad netonõuded ja -kohustused esitatakse mitmepoolse tasaarvelduse tulemusena, kus igal arvelduses osalejal tekib kõigi teiste arveldustes osalejate suhtes ainult üks netonõue või netokohustus.

DNS süsteemis arveldatakse ainult krediidikorraldusi, sh klientide makse- ja püsikorraldusi.

■ Operatsiooniline ja õiguslik korraldus ■

Pankadevaheliste maksete arveldussüsteem on arveldusteks avatud tööpäeviti kella 8.00–18.00. Arveldussüsteemi lahtiolekuaja määramisel on lähtutud nii kohalikust tavast kui ka tulevikus määravaks saavast TARGETi³ toimimise ajast. RTGS süsteemi saab maksed edastada kella poole üheksast hommikul kuni kella kuueni õhtul, DNS süsteemi lahtiolekuaeg on ajavahemik kella 8.30st 16.00ni.

Võrreldes endise pankadevaheliste maksete arveldussüsteemiga, on õigussuhted uues süsteemis paindlikumalt reguleeritud. See tähendab, et Eesti Panga presidendi määrused, millega olid sätestatud õigussuhted endises arveldussüsteemis, on asendatud arveldussüsteemides osalejate (Eesti Panga ja arveldussüsteemi liikmete) vaheliste liitumislepingutega. Mõlema, nii DNS kui ka RTGS süsteemiga liitumiseks peab pank sõlmima eraldi lepingu, mille lisadeks on:

- lepingu üldtingimused;
- tehnilised tingimused;
- hinnakiri.

Liikmetega sõlmitud liitumislepingutes on sätestatud arveldussüsteemides osalejate õigused ja kohustused.

■ Väiksem risk ■

Üks olulisi põhjusi, miks loodi uus pankadevaheliste maksete arveldussüsteem, oli vajadus vähendada riski. RTGS süsteemis toimub krediidiriski⁴ maandamine sel moel, et maksed

³ *Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer* – üle-Euroopaline automatiseeritud reaalajaline brutoarvelduste süsteem.

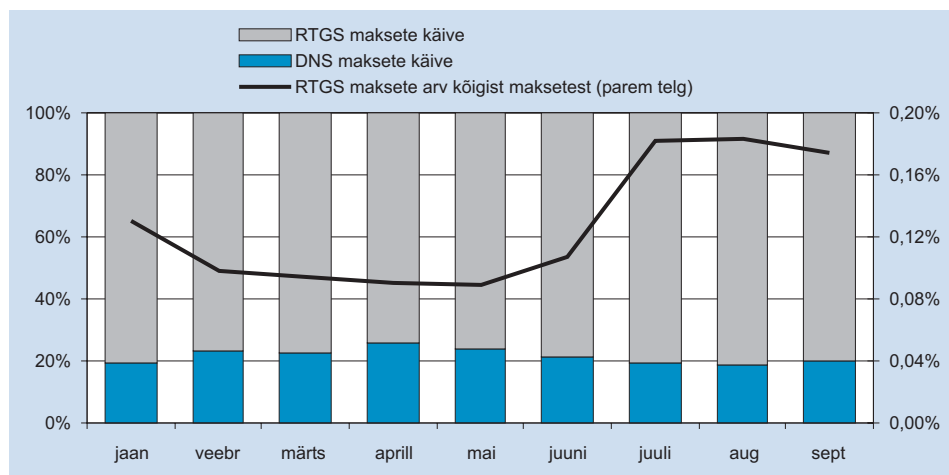
⁴ Krediidirisk on risk, et üks maksed vahendav pank ei ole ei hetkel ega ka edaspidi võimeline täitma oma rahalisi kohustusi, st ta on osutunud püsivalt maksevõimetuks.

saaja panka teavitatakse ainult neist maksetest, mis on arveldatud keskpangas olevatel maksja panga ja saaja panga arvelduskontodel. DNS süsteemis maandatakse krediidirisk aga nii, et panga algatatud maksetest tekkivad rahalised kohustused ei saa kunagi ületada tema poolt süsteemi tagatiskontole sissemakstud tagatist.

■ Mis on muutunud pangaklientide jaoks? ■

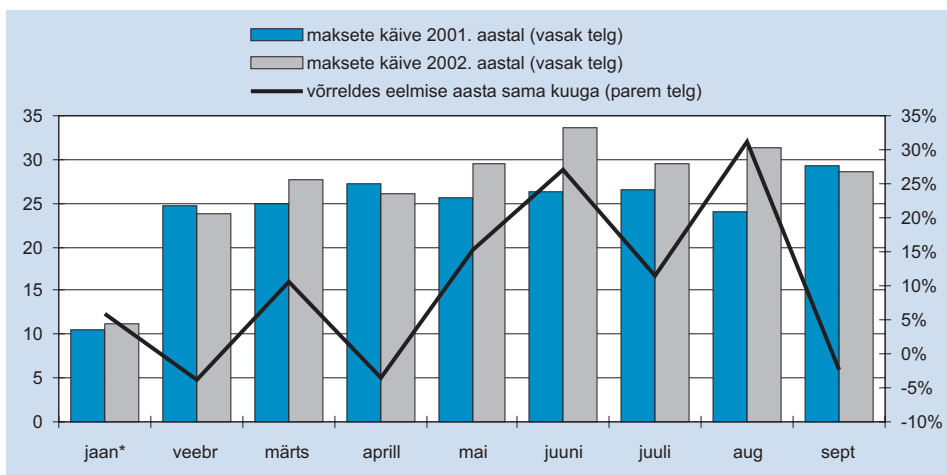
Võrreldes endise pankadevaheliste maksete arveldussüsteemiga, tähendab uue süsteemi rakendamine klientidele seda, et **on kiirenenud raha laekumine kontole ja laienenud klientidele pakutavate teenuste ring**. Pankade poolt kuni kella 16.00ni arveldussüsteemi saadetud pankadevahelised maksed edastatakse saaja pangale samal pangapäeval. Sellest tulenevalt laekuvad lisaks pangasisestele maksetele samal päeval saaja kontole ka enne panga poolt määratud kellaaega (nt enne 15.00) algatatud pankadevahelised maksed. Juuni lõpust lisati klientidele pakutavate toodete hulka siseriiklik pankadevaheline kiirmakse.

Uue pankadevaheliste maksete arveldussüsteemi ning eriti RTGS süsteemi juurutamise vajalikkust näitab tõsiasi, et ligi 80% arveldussüsteemi kaudu arveldatud maksete käibest teostatakse RTGS süsteemi kaudu. Samas on RTGS süsteemi maksete arv marginaalselt väike – alla 0,2% kõigist arveldatavatest maksetest. RTGS süsteemis arveldatud maksete arv suurenes järsult juuni lõpus, kui koostöös kommertspankadega hakati pangaklientidele pakkuma võimalust kasutada siseriiklikku kiirmakset (vt joonis 2).

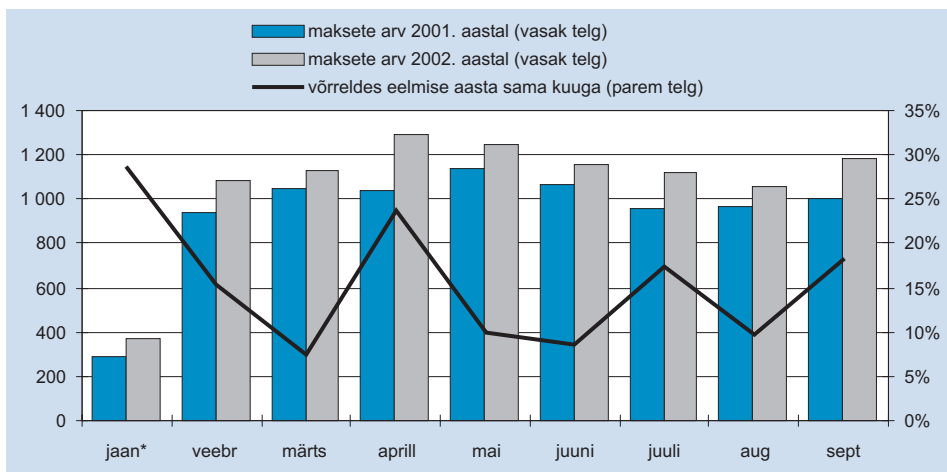
Joonis 2. RTGS süsteemis ja DNS süsteemis arveldatud maksed

Uue arveldussüsteemi suuremat efektiivsust iseloomustavad süsteemis arveldatud maksete käive ning arv. Võrreldes 2001. aastaga, kui makseid arveldati endise arveldussüsteemi kaudu, on maksete käive kasvanud kuni 31% ning maksete arv keskmiselt 15% kuus (vt joonised 3 ja 4). Endise arveldussüsteemiga võrdlemiseks on maksete käibest ja arvust

Joonis 3. Eesti Panga arveldussüsteemis arveldatud maksete käive (mld kr)

* Jaanuarikuu andmed on alates 21. jaanuarist.

Joonis 4. Eesti Panga arveldussüsteemis arveldatud maksete arv (tuh tk)

* Jaanuarikuu andmed on alates 21. jaanuarist.

välja jäetud DNS süsteemi tagatiskonto tehingud ning DNS süsteemi netoarveldustehingud RTGS süsteemis. Tagatistehingud ja netoarveldused moodustavad peaaegu poole RTGS süsteemi tehingute käibest, kuid endises pankadevahelistest maksete arveldussüsteemis neid ei olnud.

TEADMISEKS

Suurmaksed on üldjuhul suurettevõtete vahelised suure väärtusega ja kiireloomulised maksed.

Jaemaksed on kõik ülejäänud pangaklientide maksed, mis ei mahu suurmakse mõiste alla.

Kreedithorralduse puhul on esmaseks korralduse andjaks maksja.

Brutoarvelduse korral arveldatakse kohustused üksikult, maksete kaupa.

Netoarvelduse korral toimub kõigepealt kohustuste tasaarveldamine. Selle tulemusena tekkinud netokohustused arveldatakse brutoarveldussüsteemis asuvatel pankade kontodel.

Netopositsioon on ettemääratud perioodi jooksul tekkinud nõuete ja kohustuste vahe.